

HISTORIA ECCLESIASTICA

Časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe
Journal on the history of Central European churches and religions
Zeitschrift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen in Mitteleuropa
Közép-európai egyház- és vallástörténeti folyóirat
Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej

Ročník VI.

2015

číslo 1

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*predseda*)
Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ; PhD., Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.;
Doc. PhDr. Jiří Bílý, PhD.; Prof. Dr. Buzogány Dezső;
Dr. Czenthe Miklós; Doc. David Paul Daniel, A. B., M. A., M. Div., PhD.;
Prof. Dr. Dienes Dénes; Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.; Mons. Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.;
PhDr. Eva Kowalská, DrSc.; Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.;
Prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc.; Prof. Dr. Papp Klára, PhD.;
Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.; Univ. Prof. Dr. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz;
Prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec, doc. Dr. Püski Levente, doc. Dr. Władysław Tabasz

Redakcia:

Doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (*hlavný redaktor*)
PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.; Mgr. Annamária Kónyová, PhD.
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.; Mgr. Monika Bizoňová, PhD.; Marek Sedlák

Preklad rezumé:

Ústav jazykových kompetencií CCKV PU a autori

Jazyková úprava:

Mgr. Lucia Šteflová

Vydáva:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity
17. novembra 15, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775

Tlač:

GRAFOTLAČ, Prešov

Evid. číslo: EV 4273/11

ISSN 1338-4341

Vyšlo v rámci riešenia projektu KEGA 040PU-4/2015

Konfesionálny vývin strednej Európy v ranom novoveku – smery, cirkvi, udalosti

Európska únia

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

Historia Ecclesiastica, VI, 2015, 1

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

OBSAH

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły.....	3
TRUBERIANA AUS MEMMINGEN, SCHWÄBISCH HALL, TÜBINGEN UND WIEN: ERFREULICHES UND BETRÜBLICHES AUS DER AKTUELLEN TRUBERFORSCHUNG.....	3
<i>Karl W. SCHWARZ</i>	
BOJ KŘEŠŤANSKÉ EVROPY S OSMANSKOU ŘÍŠÍ NA PŘELOMU 16. A 17. STOLETÍ (1593-1606).....	16
<i>BAGI Zoltán Péter</i>	
CIRKEVNÝ HISTORIK, SPISOVATEL A PEDAGÓG JÁN (JOHANN) SAMUEL KLEIN (1748 – 1820).....	32
<i>Peter KÓNYA</i>	
BARÓN UNGERN-ŠTERNBERG ALEBO BOHOVIA VOJNY A POSVÁTNE ŠIALENSTVO. K SPOROM O EURÁZIJSŤVE.....	49
<i>Ján ŠAFIN</i>	
REAKCE POLITICKÝCH STRAN NA USTAVENÍ CÍRKVE ČESKOSLOVENSKÉ (HUSITSKÉ) V ROCE 1920.....	66
<i>Pavel MAREK</i>	
KONFESIONÁLNA SKLADBA ŠTUDENTOV ZO SLOVENSKA NA NEMECKEJ VYSOKEJ ŠKOLE TECHNICEJ V BRNE V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ.....	88
<i>Libor BERNÁT</i>	
VEDENIE MAĎARSKEJ REFORMOVANEJ CÍRKVI A OTÁZKA PÓDY V DRUHEJ POLOVICI HORTHYOVSKÉHO OBDOBIA.....	107
<i>PŪSKI Levente</i>	
MAĎARSKÝ SLAVISTICKÝ VÝSKUM O JÁNOVI KOLLÁROVI.....	120
<i>Viera ŽEMBEROVÁ</i>	

BOJ KŘEŠŤANSKÉ EVROPY S OSMANSKOU ŘÍŠÍ
NA PŘELOMU 16. A 17. STOLETÍ (1593-1606)

BAGI Zoltán Péter

The struggle of Christian Europe with the Ottoman Empire at the turn of the 16th and the 17th century (1593-1606)

Ignac Acsady described the Fifteen Years' war or long lasted Turkish war as a string of separate military campaigns in his work *History of breakdown on the territory of Hungary into the three territorial units 1526 – 1608 (Magyarország három részre oszlásának története 1526-1608)*. However, to be able to continue the war year by year, the Habsburg monarchy did not have enough force, even beyond any doubt that the main burden has stolen only its kingdoms and hereditary lands. As early as 16th century run, Vienna and after that the Prague Court has asked for help from foreign supporters to prevent the retention of the Ottoman method, mainly in German Empire. Reich states in support of Regensburg, called the first "Turkish" Reichstag (*Türkenreichstag*) which was supported by the fight of emperor in two ways. This presented study deals with the period of fifteen years' war.

Key words: Ottoman Empire, Fifteen Years' war, Turks, Habsburgs, German Empire.

Ignác Acsády ve své práci *Dějiny rozpadu Uher na tři územní celky 1526-1608* (Magyarország három részre oszlásának története 1526-1608) popsal patnáctiletou neboli dlouhou tureckou válku jako řetězec samostatných vojenských tažení, „jejichž ukončení nebylo způsobováno vyčerpáním bojujících stran ani změnou vojenských zájmů, ale cyklickým nástupem zimního období, kdy každá z bojujících stran posílala vojsko na přezimování nebo je rozpouštěla, a tak poražený získával čas zotavit se z dočasné porážky a šanci získat nové finanční zdroje, s nimiž bude schopen příští léto znovu obnovit boj.“¹ Ovšem k tomu, aby bylo možné rok co rok pokračovat ve válce, Habsburská monarchie nedisponovala dostatečnou silou, je dokonce nade vše pochybnost, že by hlavní zátěž unesla pouze její království a dědičné země.² Vídeňský, poté pražský dvůr se již v polovině 16. století ucházel

¹ ACSÁDY, I. Magyarország három részre oszlásának története 1526-1608. In *A magyar nemzet története*. Szilágyi S. (Szerk.). V. kötet. Budapest, 1897, s. 505.; TÓTH, S. L. A török haditevékenység akciórádiusza a 15 éves háborúban. In *Hadtörténelmi Közlemények* 32, 1985, 4. sz., s. 779.

² BAGI Z. A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. *Hadszervezet,*

za účelem zadržení osmanského postupu o pomoc u podporovatelů v zahraničí, převážně v Německé říši. Říšské stavy podporovaly do řezenského, tzv. prvního „tureckého“ říšského sněmu (*Türkenreichstag*) protiosmanský boj císaře dvojím způsobem. Na jednu stranu odhlasovaly stavy pro svého panovníka potřebné finance jako naléhavou pomoc (*eilende Hilfe*) na postavení po jedné armádě proti tureckým válečným operacím ohrožujícím bezprostředně německá území (1529, 1532, 1566-1567 polovinu podpory, v roce 1552 vedl ve smyslu pasovské smlouvy své jednotky na uherské bojiště saský kurfiřt Mořic Sas³), respektive u příležitosti vojenského tažení organizovaného za účelem znovuožazení Budína. Na druhou stranu stavy určily mnohem skromnější částky na výstavbu uhersko-chorvatsko-slavonského obranného systému před nájezdy a pustošením Turků z hradů na obsazeném území, což chránilo rovněž říšskou hranici. Za tímto účelem byla v roce 1548 poprvé odhlasována pravidelná pomoc (*beharrliche Hilfe*), tzv. „*Baugeld*“ (1548, 1556-1557, 1559, v letech 1566-1567 polovic, 1570). Takto, přestože pouze v nepatrné míře, převzala Říše od rakouských dědičných zemí finanční úkoly spojené s výstavbou a údržbou pomezních hradů.⁴ V roce 1576 na řezenském, respektive v roce 1582 na augšpurském říšském sněmu však dosáhla císařská diplomacie obrovského úspěchu, neboť se jí podařilo nechat odhlasovat významnou pomoc (*Türkenhilfe*).⁵ V první polovině 70. let byly říšské stavy rovněž stále markantněji konfrontovány s faktem, že přes uzavření míru není v uherském, chorvatském a slavonském pohraničí klid, a že bez jejich významného materiálního příspěvku nebude z daní Uherského království, Českého království jakož i rakouských dědičných zemí možno tuto obrannou linii dále budovat, udržovat a financovat.⁶

érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011, s. 33 – 35.

³ RAUSCHER, P. Kaiser und Reich. Die Reichstürkenhilfe von Ferdinand I. bis zum Beginn des "Langen Türkenkriegs" (1548–1593) 79. In *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. Hrsg. F. Edelmayer, - M. Lanzinner - P. Rauscher. München 2003, s. 49–50.

⁴ SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer auseren Bedrohung*. München, 1978, s. 77–79, 85.

⁵ LANZINNER, M. *Friedenssicherung und politische einheit des Reiches unter Kaiser Maximilian II. (1564–1576)*. Göttingen 1993, s. 352–353.; 466; BAGI, Z. Az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadsereg szervezete és felépítése. In *Hadtörténelmi Közlemények* 113, 2001, 2-3. sz., s. 84–85.

⁶ SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert* ..., s. 77–80; PÁLFFY, G. A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. In *Történelmi Szemle* 38, 1996, 2-3. sz., s. 192–195; BAGI, Z. Az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt ..., s. 85; RAUSCHER, P. Kaiser und Reich, s. 45–46; WINKELBAUER, T. *Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und*

Konflikt hrozící vypuknutím od roku 1591 se změnil v roce 1593 v otevřenou válku a zastihl panovníka v nepříznivém situaci; jak finančně, tak vnitropoliticky zcela nepřipraveného. Na jednu stranu na podzim roku 1587 vypršel poslední termín 40 měsíční (*Römermonat*) protiosmanské podpory schválené na augšpurském říšském sněmu roku 1582.⁷ Následkem toho mohl vrchní říšský pokladník vymáhat pouze nedoplatek částky zbylé

Fürstenmacht. Teil 1. Wien 2003, s. 512.

- ⁷ Byla to matrikulační daň, kterou podle výúčtovací jednotky nazvali *Römermonat* (římský měsíc) nebo *Romzug* (římská cesta). Jejím základem byl výpočet poměru daně jednotlivých říšských obvodů (tím bylo myšleno pouze osm říšských obvodů, jelikož dědičné země a Burgundsko byly zdaňovány zvlášť) podle matrikuly říšského sněmu ve Wormsu. Tehdy rovněž říšské stavy nabídly pro případ, kdyby jel Karel V. na korunovací do Říma – na šest měsíců daň *Romzug* potřebnou k vydržování 4000 jezdců (12 zlatých na hlavu) a 20 000 pěších (4 zlaté na hlavu). Měsíční žold této armády – *Römermonat* – dosáhl částky 128 000 rýnských zlatých. Ovšem když byly náklady rozděleny mezi říšské stavy, byla výše sumy na jeden *Römermonat* ve skutečnosti pouze 127 074 rýnských zlatých. Zároveň říšská matrikula obnášela také preferovanou politickou hodnotu, sloužila zároveň jako základ pro zasedací pořádek říšského sněmu, její hierarchické uspořádání se také shodovalo s uspořádáním hierarchie při hlasování. Na říšském sněmu v roce 1530 v Augsburgu panovník inicioval, aby se prostředky namísto opatření císařské koruny (což kryl vlastními prostředky) věnovaly na boj proti Turkům. Přestože i samy říšské stavy považovaly tuto formu daně za výhodnější než druhou možnou zdaňovací jednotku, *Gemeiner Pfenig*, neboť se o její vybírání staraly samy, takže poté velká část končila v jejich vlastních kapsách, její hodnota stále klesala. To přinejmenším v důsledku chybných součtů ve výkazech. Nepromyšlené, skutečnému stavu neodpovídajícím způsobem byly zařazeny do matrikuly některé stavy, jako například neexistující opatství. Zařazování stavů v Českém království, respektive ve Švýcarsku při vyměřování daně a jejím výpočtu v Česku nedisponovalo prakticky žádnými objektivními kritérii. Za strukturální chybu matrikuly lze označit způsob, jakým rozdělována placení daně: říšská města byla z celkové částky 128 000 rýnských zlatých povinována uhradit prakticky celou jednu čtvrtinu, tedy 30 000 rýnských zlatých; představitelé měst si proto v letech 1523, 1524, 1526, 1529 a 1530 opakovaně stěžovali. To vedlo v roce 1545 na říšském sněmu ve Wormsu k první tzv. moderaci, kdy řadu v matrikule zapsaných, daň dlužících stavů, kteří však této povinnosti nebyli v žádném případě schopni dostát, vyškrtli ze seznamu, takto poklesla hodnota *Römermonatu* na 94 038 rýnských zlatých. Do konce 16. století následovalo dalších pět poklesů (1551, 1557, 1567, 1571, 1577), po nichž se dostala hodnota *Römermonatu* na částku mezi 60 000 a 64 000 rýnských zlatých. Daň byla zajišťována v určených říšských městech („Legstädte“) a dále ji zasílal hlavní říšský pokladník. HEISCHMANN, E. *Die Anfänge des stehenden Heeres In Österreich*. Wien, 1925, s. 59-64; SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ...*, s. 178-180, 310-339; KOLLER, L. *Studien zur Reichskriegsverfassung des Heiligen Römischen Reiches in der Neuzeit*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1990, s. 295-316, 340-350; LANZINNER, M. *Friedenssicherung und politische Einheit ...*, s. 399, 481-483; RAUSCHER, P. *Kaiser und Reich*, s. 55., 63-64; WINKELBAUER, T. *Österreichische Geschichte 1522–1699*, s. 509-510.

z dřívější říšské podpory. V roce 1589 bylo takto vybráno jen nepatrně více než 59 000 rýnských zlatých, z nichž zhruba 10% pocházelo ještě z pozůstalého nedoplatku příspěvku za rok 1576. Na financování vojenských operací z této částky pochopitelně nemohlo být ani pomyslení, bylo jí možné použít jedině na krytí úroků z půjček.⁸ Panovník byl tedy během války nucen třikrát svolat říšský sněm (1594, 1597/98 a 1603) a čas od času žádat o podporu říšské obvodů.⁹ V případě obou těchto podpůrných fór lze předpokládat, že stavům bylo bez ohledu na konfesijní příslušnost během jednání zřejmé, že nemohou panovníka ponechat bez pomoci. Diskutovalo se tedy pouze o její výši jakož i o svolení vymáhat ji. Ani schválení co největší částky podpory nezáviselo tolik na náboženském přesvědčení, jako spíše na vzdálenosti daného říšského území od uhersko-tureckého pomezí.¹⁰ Dobrým příkladem toho je, že zatímco se evangelické Saské a Braniborské kurfiřtství postupu Osmanské říše bálo a obě kurfiřtství byla jak na říšských sněmech tak v obvodech přimlucvi a nejdůležitějšími podporovateli císařské diplomacie, tak naopak trevírský a kolínský arcibiskup pro sebe vybojovali z podpory, který se na ně vztahovala, významné snížení daně.¹¹

- ⁸ Jeden z výkazů vyhotovený v roce 1591 poukazuje, do jak svízelné finanční situace se panovník dostal. Podle tohoto dokumentu roční výdaje, nepočítaje v to slovinské a chorvatské pomezí, překročily 1,3 milionů rýnských zlatých. Proti tomu na straně příjmů figurovalo přibližně 400 000 rýnských zlatých. Nepřekvapuje tedy, že se císařský dvůr v poslední čtvrtině 16. století dostal na pokraj finančního zhroutení: v roce 1564 byl jeho dluh 2,9 milionů, v roce 1575 již 7 milionů a o dva roky později dokonce 10,7 milionů rýnských zlatých. PÁLFFY, G. *A másfél évszázadnyi török uralom mérlege*. In *Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára*. Szerk. Ormos Mária. Budapest, 2003, s. 33–34; RAUSCHER, P. *Kaiser und Reich*, s. 79.
- ⁹ Císař Maxmilián I. rozdělil Říši na deset obvodů, jejichž stavovské sněmy rok co rok schvalovaly vojenskou a peněžní pomoc pro pokračování ve válce. Müller 1901; SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ...*, passim; HARTMANN, P. C. *Der Bayerische Reichskreis (1500 bis 1803). Strukturen, Geschichte und Bedeutung im Rahmen der Kreisverfassung und der allgemeinen institutionellen Entwicklung des Heiligen Römischen Reiches*. Berlin 1997 (*Schriften zur Verfassungsgeschichte* 52), passim; BAGI, Z. *A birodalmi kerületek és a tizenöt éves háború*. In *Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében*. *Studia Agriensis* 27, 2008, Szerk.: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás, s. 247-261.
- ¹⁰ To vše vzal v potaz Winfried Schulze, jenž tvrdí, že v období mezi augšpurským náboženským mírem a začátkem třicetileté války znamenalo turecké nebezpečí pro Římskou říši národa německého významnou jednotící sílu. SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ...*, s. 366; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der „Lange Turkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*. Wien, 1993, s. 55.
- ¹¹ SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ...*; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 49-70; WINKELBAUER, T. *Österreichische Geschichte 1522–1699*, s. 372; BAGI, Z. *A Német-római Birodalom és a Magyar Királyság kapcsolatai a 16-17. század fordulóján. Különös tekintettel a birodalmi gyűlésekre és a császári- királyi haderő szervezetére a tizenöt éves háború időszakában*. Doktori

V době patnáctileté války schválily stavy shromážděné na třech říšských sněmech v Řezně pomoc na financování protiturecké války v celkové výši 226 *Römermonat*. Což – pokud počítáme s dvorem očekávaným průměrem 64 000 rýnských zlatých na měsíc – vyneslo přibližně 13,5 milionu rýnských zlatých. Avšak do roku 1630 přišlo pouze 88% této hodnoty – tedy přibližně 57 000 rýnských zlatých na jeden *Römermonat* – neboť protiturecká pomoc západní poloviny Říše téměř zcela propadla z důvodu nizozemských a francouzských náboženských válek. Takto na třech říšských sněmech patnáctileté války vynesla odhlasovaná protiturecká pomoc o něco méně než 12 milionů rýnských zlatých.¹² Kromě toho mohl panovník spoléhat rovněž na pomoc říšských obvodů, která za dobu trvání patnáctileté války dosáhla přibližně 7-8 milionů rýnských zlatých, ovšem k tomu je třeba připočíst rovněž celkem 600 000 rýnských zlatých nabídnutých v letech 1592 a 1593 obvodními stavy.¹³ Kromě toho všeho říšské poddané zatěžovaly procházející, na přehlídky či k demobilizaci posílané pluky a škody způsobené vojsky, jejichž číselnou hodnotu by bylo obtížné být jen odhadnout.¹⁴ Je však jisté, že v usnesení všech tří říšských sněmů se vyskytoval bod, podle nějž o nedělích, svátcích a při jiných příležitostech katoličtí duchovní jakož i protestantští kazatelé měli oslovovat věřící, aby podporovali ve válce ochotné, zraněné nebo zmrzačené vojáky almužnami, které byly shromaž-

disszertáció. Budapest, 2005, s. 27-103; BAGI, Z. "... egy ura lesz az egész világnak napkelettől napnyugatig. A töröksegély kérdése és az 1597/1598. évi regensburgi bírodalmi gyűlés. In *Századok* 141, 2007, 6. sz., s. 1465-1474.

¹² SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ...*, s. 342., 362-363; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 56; KOLLER, L. *Studien zur Reichskriegsverfassung ...*, s. 375. V tom je rozuměna i pomoc poskytnutá dánským králem, přestože byl zároveň rovněž vévodou holštýnským. NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 465-466.

¹³ Osoby blízké císařskému dvoru (Zacharias Geizkofler, Wolf Dietrich von Raitenau, Achaz Hülsen) v době trvání patnáctileté války navrhly, aby říšský sněm – který se již zabýval také protitureckou pomocí – nahradily obvodní nebo partikulární sněmy, neboť s jejich podporou bylo zajisté možno počítat. Dále je třeba poznamenat, že tyto představy zůstaly na papíře a nebyly nikdy uskutečněny. MAYR, K. J. Die Türkenpolitik Erzbischof Wolf Dietrichs von Salzburg. In *Mitteilung der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 52-53 (1912-1913), s. 315-319; MÜLLER, J. Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen an dem Türkenkrieg Kaiser Rudolf II. von 1595 bis 1597. In *Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg. Achtundzwanzigster Jahrgang*, 1901, s. 32; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 56; SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ...*, s. 204-212, 361; WINKELBAUER, T. *Österreichische Geschichte 1522-1699*, s. 512-513; BAGI, Z. A bírodalmi kerületek és a tizenöt ..., s. 250-251.

¹⁴ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Mainzer Erzkanzlerarchiv (MEA) Fränkische Kreisakten, Fasc. 5. Fol. 507r.-671v.

dovány v kostelích ve vyhrazené truhle.¹⁵ Rovněž víme, že o takto utržených částkách byly vedeny přesné záznamy již na počátku války.¹⁶

Svatá říše římská tedy podpořila panovníkovu válku vedenou proti Turkům na uherském bojišti celkem 19-21 milionů rýnských zlatých (přibližně 12 milionů z *Römermonatů* odhlasovaných třemi říšskými sněmy a 7-9 milionů od obvodů). Míru této pomoci převyšovala pouze peněžní podpora tureckou expanzí bezprostředně ohrožených rakouských dědičných zemí a Českého království dosahující 40 milionů rýnských zlatých.¹⁷

K financování války kromě německých říšských stavů přispělo tu větší či menší částkou Španělské království, Svatý stolec, několik italských knížectví a také Moskva. Již v císařské propozici z roku 1594 figuroval návrh, aby se vedle pomoci kurfirťů, knížat, obvodů a říšských měst pokoušel dvůr vyjednávat s cizími panovníky, aby je žádal o podporu ve válce proti Osmanské říši. Spisek se zmiňuje o papežském dvoru, o španělském, švédském, dánském, polském králi, o moskevském státu, jakož i o několika italských knížectvích.¹⁸ Na říšském sněmu navrhly stavy stejný postup, velkou nadějí vkládaly rovněž do podpory ze strany Polského království neustále vystaveného útokům Tatarů, a také podaly návrh na zapojení Tatarů, Valachů, Moldavanů, kozáků a dále španělského krále a perského šacha do války proti Turecku.¹⁹ Pražský dvůr v jeho diplomatické činnosti podporoval Klement III., jenž jako cíl vytýčil zlomení moci Osmanské říše v Evropě, v rámci jehož uskutečňování neustále naléhal na katolické panovníky, aby Habsburskou monarchii podporovali peněžně i vojenskou pomocí. Významná část podpory byla získána v prvních letech války (1593-1595), v době pokusů o znovuobsazení Kanizse v roce 1601 a poté v roce 1605.²⁰ Španělské království v letech 1594 až 1605 podpořil pozemní válku proti Osmanské říši 2,5 milionů escudos, tedy 3,75 milionů rýnských zlatých, zatímco papežský stát 2,85 milionů rýnských zlatých. Této peněžní podpory bylo podporující stranou bezprostředně využito k částečnému postavení vojska. Klement VIII. třikrát (v letech 1595, 1597 a 1601) zorganizoval a poslal voj-

¹⁵ 1594: HHStA MEA Reichstagakten (RA), Fasc. 91. Fol. 7v.; WÖLFINGER, I. Az 1594-es bírodalmi gyűlés határozatai a magyarországi háborút illetően. In *Documenta Historica* 15, 1994, s. 10-11; 1598.: HHStA MEA RA, Fasc. 94. Fol. 400r.-401r.; 1603: HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 17v.-18r.

¹⁶ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Hoffinanz- und Hofkammerarchiv (HKA) Hoffinanz (HF) Rote Nummer (RN). 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 198r.-202v., 209r.

¹⁷ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 56.; WINKELBAUER, T. *Österreichische Geschichte 1522-1699*, s. 482.

¹⁸ HHStA MEA RA, Fasc. 91. Fol.: 34v.-35r.

¹⁹ HHStA MEA RA, Fasc. 91. Fol. 330r.-331v.

²⁰ V letech 1598 a 1600 nepřišla žádná zahraniční pomoc. NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 499.

sko na uherské bojiště, zatímco Filip III. v roce 1601 přislíbil na obléhání Kanizse 6000 pěšáků.²¹ Vedle papeže a španělského krále podpořilo císaře ve válce proti Osmanské říši také několik italských států. Mezi nimi zvláště Toskánsko a Mantova, které nabídl císaři finanční i vojenskou pomoc. Toskánský velkovévoda Ferdinand I. v roce 1594 poslal na uherské bojiště pod velením svého nevlastního bratra Dona Giovannioho di Medici 2000 pěšáků. V následujícím roce zůstal Rudolf II. Medicejský ve službě a jako *General Obrist-Zeugmeister* se zúčastnil obléhání Ostrihomi.²² V roce 1601 se znovu objevil na uherském bojišti, kdy jej hlavní velitel křesťanské armády, arcivévoda Ferdinand, táhnoucí s cílem znovudobýt Kanizse, jmenoval generálem žoldnéřů přijatých z finanční podpory Toskánska a Španělska.²³

Vévoda z Mantovy, Vingenzo Gonzaga v roce 1595, 1597 a 1601 osobně vedl vojsko proti hradbám Ostrihomi respektive Kanizse. Při druhé příležitosti jej jmenoval arcivévoda Ferdinand zástupcem hlavního velitele obléhacího vojska. Ve stejné době jmenoval dvůr Ferranteho, patřícího k bozolské rodinné větvi, v roce 1601 hornouherským vrchním kapitánem.²⁴ Habsburskou monarchii v průběhu války jednorázově větší či menší částkou podpořili také Alfonso II. d' Este, vévoda Ferrary, Modeny a Reggia, jakož i menší státy severní a střední Itálie, jako např. Urbino, Parma, Janov, Savojsko a Lucca.²⁵ Kromě Římské říše, Španělského království, Svatého stolce a italských států poskytla Habsburské monarchii jistý finanční obnos také Moskva. Diplomatičké aktivity zde začaly zjišťovat možnost případné podpory již na přelomu let 1592-1593. Ve smyslu rozhodnutí Říšského sněmu poslal pražský dvůr v roce 1594 diplomaty nejen ke švédskému evan-

²¹ BANFI, F. Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. In *Hadtörténelmi Közlemények* 40, 1939, s. 1-33; 213-228., 1940, s. 143-156; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 70-102; 183-255; FRAKNÓI, V. *Magyarország egyházi összeköttetései a Szentszékkal. III. kötet. A Mohácsi véstől Magyarországnak a török járom alóli fölszabadításáig. 1526-1689.* Budapest, 1903, s. 229-262; TUSOR, P. *A barokk pápaság.* Budapest, 2000, s. 30-35.

²² ÖStA Kriegsarchiv (KA) Hofkriegsratakten (HKRA) Prag. No. 5.; BANFI, F. Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi ..., s. 1-33; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 397-399.

²³ BANFI, F. Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi ..., s. 145; ANTONITSCH, E. *Die Wehrmaßnahmen der innerösterreichischen Länder im dreizehnjährigen Türkenkrieg 1593-1606.* Diss. Graz, 1975, s. 294-313.

²⁴ HHStA MEA Passbriefe 6. csomó, foliószám nélkül. BANFI, F. Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai, s. 1-33, 143-156; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 386-435; KRUPPA, T. Tervek az erdélyi kormányzóság megszerzésére 1601-1602. Erdély és a Gonzaga dinasztia kapcsolatai a XVI-XVII. század fordulóján. In *Hadtörténelmi Közlemények* 115, 2002, 2. sz., s. 281-310.

²⁵ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 411-425, 435-448.

gelickému králi, ale opět také k pravoslavnému ruskému panovníkovi.²⁶ Moskevské poselstvo Nikolause Warkotsche ovšem dosáhlo konkrétních výsledků pouze jedenkrát, a to v srpnu 1595. Tehdy přicestovalo do Prahy carské poselstvo sestávající z 24 kočárů a 52 vozů naložených prýmký, jejichž celková hodnota dosáhla podle současníků 800 000 zlatých a jejich prodej způsobil dvoru nemalé starosti.²⁷

Celkovou částku vojenské a peněžní podpory Svatého stolce, Španělského království, italských států a Moskvy odhadujeme na 7,5 milionů rýnských zlatých.²⁸ Jestliže ovšem Kliment VIII. nabídl pražskému dvoru diplomatickou, vojenskou a peněžní pomoc, jejímž hlavním politickým cílem bylo vyhnání Osmanské říše z Uher a z Evropy, pak k tomu vedly ostatní podporovatele především vlastní politické cíle. Madridský dvůr až do smrti Filipa II. prosazoval mezi Habsburskou monarchií a Osmanskou říší uzavření míru a tento postoj se změnil teprve nástupem Filipa III. na trůn. Nový panovník a jeho rádcové ovšem spatřovali v podpoře Rudolfa II. především investici, jíž lze peníze ušetřit. Předpokládali totiž, že v případě uzavření míru by Osmanská říše napadla neapolské a sicilské pobřeží, jehož zajištění a ochrana by poté od Španělska vyžadovala náklady mnohem vyšší.²⁹ Toskánský velkovévoda požadoval výměnou za podporu pro svou osobu královský titul, Alfonso II. si přál dosáhnout zajištění dalšího panování rodiny d' Este na papežských (Ferrara) a císařských (Modena a Reggio) lénech, za což nad rámec poskytnutí peněžní pomoci přislíbil i postavení významného počtu vojáků. V případě vévody z Mantovy můžeme pozorovat jak ožívování ideí křížáckých válek, tak také sobeckých zájmů. Rovněž rodina Gonzaga, která se považovala za dědičku byzantského trůnu, spřádala vskutku velkolepé plány, v nichž figurovalo dobytí Balkánu jakož i představa již v době patnáctileté války pod jednou vládou sjednoceného Sedmihradska a Horních Uher.³⁰ Menší podporovatelé byli ovšem jako císařští lénníci povinni platit svůj podíl z imatrikulační daně.³¹

Navázání styků mezi Moskovu a pražským dvorem bylo důležité hned ze dvou důvodů. Na jedné straně úspěšné pronikání krymských Tatarů a změna poměru sil na Kavkaze učilily případnou účast na spojenectví

²⁶ ÖStA HKA Niederösterreichische Gedenkbücher 1595-1596 Bd. 157. 24v-26v.

²⁷ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 449-457.; ORTELIUS, H.A. *Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395.* Nürnberg, 1602. Reprint: Pytheas Kiadó 2002, 91v-92r.

²⁸ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 499.; WINKELBAUER, T. *Österreichische Geschichte 1522-1699*, s. 482.

²⁹ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 183-255.

³⁰ KRUPPA, T. Tervek az erdélyi kormányzóság megszerzésére 1601-1602, s. 281-310.

³¹ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 386-448.

s Habsburky přitažlivější. Na druhé straně se Boris Godunov vládnoucí namísto slabomyslného cara Fjodora Ivanoviče pokoušel uskutečňovat vlastní politické představy a trůn zajistit pro sebe, jakož i pro svou rodinu. Proto viděl tento moskevský regent v Habsburcích možného partnera i proti svému druhému hlavnímu nepříteli, Polskému království.³²

Je třeba připomenout, že plán papeže Klimenta VIII. na založení velké, útočné protiosmanské ligy skončil naprostým fiaskem. Pro věc se mu nepodařilo získat ani rekatolizovaného a se Svatým stolcem vyrovnaného francouzského krále Jindřicha IV., ani anglického a skotského krále Jakuba VI. Rovněž Benátky nebyly navzdory několikerým naléhavým výzvám ochotny obnovit Svatou ligu, která se rozpadla v roce 1573, naopak snažily se s Portou udržovat dobré vztahy kvůli orientálnímu obchodu a pro něj stále nebezpečnějšímu jadranskému pirátství. Dále papež Kliment VIII. ve svých plánech protiosmanské ligy na východním křídle celé spojené křesťanské Evropy počítal jak s podporou Rzeczpospolity tak s podporou kozáků. Kancléř Jan Zamojski ovlivňující vnitřní i zahraniční politiku Polského království a jím vedená střední šlechta však počítala s případným protiosmanským spojenectvím po boku Habsburků nanejvýše jako brzda tureckého postupu. Přes to všechno v roce 1595 u příležitosti jednání krakovského a v roce 1596 varšavského sejmů vyplynulo, že sejm i král Zikmund III. jsou hotovi podpořit plán protiosmanské vojenské koalice. Kancléř stavy odhlasovanou daň na postavení vojska proti krymským Tatarům (a takto proti Osmanské říši) využil ovšem v souladu s vlastními představami a v roce 1595 nastolil ve strategicky důležitém Moldavsku vládu svého kandidáta Jeremiáše Movily. V následujícím roce pak kladl sejm ve věci přistoupení k lize na jeho popud nereálné podmínky, kterým ani papež ani pražský dvůr nedokázal vyhovět. Konečné, ostatně nedopatřením vynechané jednání již pro něj ovšem nemělo žádného významu, neboť v listopadu 1595 uzavřel v Cecoře s představiteli Krymského chanátu mír zahrnující vymezení zájmových oblastí v Moldavsku.³³

Kúrie ve válce proti Osmanské říši počítala na začátku války především s podporou porobených balkánských národů, kozáků, jakož i s podporou

³² NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 449-464.

³³ NIEDERKORN, J. P. Die Verhandlungen über den Beitritt Polens zu einer antiosmanischen Liga in den Jahren 1595 bis 1597. In *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCXCV. Prace Historyczne, Zeszyt 121. Studia Austro-Polonica 5*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Krakow, 1996, s. 81-95; TÓTH, S. L. *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000, s. 53-54.; VÁRKONYI, G. A konstantinápolyi angol politika a tizenöt éves háború időszakában (Edward Barton angol portai követ jelentései Konstantinápolyból, 1593-1597). In *Aetas* 15, 2000, 4. sz., s. 106-123; HORN, I. *Báthory András*. Budapest, 2002, s. 156-157; VÁRKONYI, G. Angol békeközvetítés és a lengyel-török tárgyalások a tizenöt éves háború időszakában (1593-1598). In *Aetas* 18, 2003, 2. sz., s. 51-52.

Sedmihradska, Valašska a Moldavska. K povstání zde však mohlo dojít teprve po významných úspěších křesťanského vojska. Všichni tři osmanští vazalové 28. ledna 1595 uzavřeli spojenectví s Habsburskou monarchií, ovšem po několika letech se tato jednota rozpadla. Ani zapojení kozáků do války nebylo zcela úspěšné. Je pravdou, že legát dalmatského původu, opat Aleksander Kormulović – jenž zavítal do Sedmihradska i Moldavska – se dohodl s Mikołajem Jazlowieckim, starostou Sniatynu, vůdcem registrovaných kozáků, že za 10 000 zlatých jeho vojáci zpusťtí tatarské území a na obě podunajská knížectví budou udržovat trvalý tlak, aby tak neporušili přísahu, kterou dali císaři. Díky ráznému vystoupení Zamojského se ovšem po akcích provedených v zimě 1594 a 1595 již objevili na uherském bojišti jako žoldnéři.³⁴

Při odhlasování turecké pomoci, při vyplácení daní a almužen, při poskytování peněžní a vojenské pomoci, ba dokonce i při vstupu do žoldu hrála velmi významnou roli informační a propagandistická aktivita Svatého stolce a císařského dvora.³⁵ Za jeden z jejich nejdůležitějších nástrojů můžeme považovat císařské propozice nebo návrhy podání na říšské sněmy. To poskytovalo panovníkovi významnou politickou zbraň: mohl podat zprávu nejen o stavu říše a tento stav ohrožujících událostech a následně požadovat odpovídající daň, ale umožňovalo mu to rovněž účinně ovlivňovat program jednání. Stavy do roku 1608 přijímaly propozicí navrhované pořadí, takto panovník zařazením projednávání protiturecké pomoci na první místo dokázal zamezit snahám protestantských stavů, aby přednášeli na říšském sněmu své náboženské a právní stížnosti (*Gravamina*) a aby výměnou

³⁴ BARTL, P. „*Marciare verso Constantinopoli*” – zur Türkenpolitik Klemen's VIII. Saec 1969, s. 44-56; BARTL, P. Westbalkan zwischen Spanischer Monarchie und Osmanischen Reich. Zur Türkenproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert. In *Albanische Forschungen* 14. Wiesbaden, 1974; SPRINGER, E. Kaiser Rudolf II., Papst Clemens VIII. und die Bosnischen Christen. Taten und Untaten. Des Cavaliere Francesco Antonio Bartucci in Kaiserlichen Dinsten in den Jahren 1594 bis 1602. In *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 1980, s. 77-109; JAITNER, K. *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. Für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592-1606*. Band 1-2. Tübingen, 1984, passim.; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 41-49., 70-102., 478-479; Andretta 1994. 77-98.; Bartl 1994. 67-71.; Borromeo 1994. 119-204.; TÓTH, S. L. A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború, s. 165-167.; IVANICS, M. Kozák segédcapatok Habsburg-szolgálatban (1593-1606). In *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Szerk.: Hausner Gábor. Bp. 2005, s. 291-296.

³⁵ Podle Winfrieda Schulze znamenala přístup veřejnosti k informacím, na čemž byla jako druhý stupeň stavěna diskuse o informacích a jako stupeň třetí ovlivňování veřejného mínění propagandou. SCHULZE, W. Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ..., s. 21-46.; ETÉNYI, N. *Hadszintér és nyilvánosság. A magyarországi török háború híre a 17. századi német újságokban*. Budapest 2003, s. 18.

za ústupky jim udělené poskytovali své příspěvky.³⁶ Jelikož císař potřebnou podporu pro boj s Osmanskou říší získával nejen na základě lénního práva, bylo v návrhu programu za účelem přesvědčování stavů zapotřebí vypočítávat celou řadu morálních zásad a zásad reálné politiky.³⁷ V souladu s tím na všech třech říšských sněmech svolaných za patnáctileté války úvodní části předložené propozice sloužily cílům propagandy. Všeobecně lze zastávat názor, že při sestavování těchto úvodních částí se dvůr soustřeďoval především na prezentaci obtíží, porážek a proradnosti Osmanské říše, přičemž vlastní úspěchy téměř nezmiňoval.³⁸ V souladu s tím bylo v roce 1594 v propozici poukazováno především na to, jaká cesta vedla k vytvoření a prohloubení nového konfliktu, respektive nastíněny události prvního roku války. Bylo zde zmiňováno slavonské tažení a pustošení bosenského beglerbega Hasana, tažení velkovezíra Sinana, jakož i zajetí císařského posla Friedricha von Krecwitze Porotou a detailní popis jeho útrap.³⁹ V císařské propozici vyhotovené o tři roky později se můžeme dočíst, že při ztrátě Rábu (Győr) v roce 1594 a Jágru (Eger) v roce 1596 se vytvořila v systému ochrany uherských hranic taková trhlina, která umožňuje odvěkému nepříteli křesťanů, aby Slezskem a Braniborskem pronikli až k Baltu (*Teutsche Möhr*).⁴⁰ V návrhu z roku 1603 se zhotovovatelé této písemnosti na jedné straně snažili zdůraznit, že i pražským dvorem vroucně kýžený mír nemohl kvůli proradnosti Porty nastat od roku 1599, na druhou stranu se ztrátou Jágru a Kanizse dostaly do krajního ohrožení i východní části Římské říše národa německého.⁴¹

³⁶ SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert* ..., s. 82–88, 93–94, 113–114; AULINGER, R. *Das Bild des Reichstages im 16. Jahrhundert*. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Schrift 18.) Göttingen 1980, s. 207.

³⁷ SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert* ..., s. 78., 81.

³⁸ SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert* ..., s. 54; VOCELKA, K. *Die politische Propaganda Kaiser Rudolf II. (1576–1612)*. Wien, 1981, s. 149.

³⁹ HHStA MEA RA, Fasc. 91. Fol. 23v–25v.; LOEBL, A. Der slesier Friedrich von Kreckwitz als Kaiserlicher Gesandter bei der hohen Pforte. In *Vereins für die Geschichte Schlesiens XVIII*. (1914), s. 171.; SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert* ..., s. 96; TÓTH, S. L. A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború, s. 71, 82–83; FODOR, P. Egy nagy háború előjátéka. Megjegyzések az 1591–1593 közötti oszmán politikáról. In *A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemről*. Budapest, 2001, s. 399–401.

⁴⁰ HHStA MEA RA, Fasc. 95.a Fol. 70v–71r.; WINKELBAUER, T. *Österreichische Geschichte 1522–1699*, s. 48–52; BAGI, Z. "... egy ura lesz az egész világnak napkelettől napnyugatig. A töröksegély kérdése és az 1597/1598. évi regensburgi birodalmi gyűlés. In *Századok* 141, 2007, 6. sz., s. 1462–1463.

⁴¹ HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 527r.–529v.; HEISCHMANN, E. *Die Anfänge des stehenden Heeres In Österreich*. Wien 1925, s. 110.; VOCELKA, K. *Die politische*

Vedle císařské propozice měl dvůr i další možnosti, jak ovlivnit smýšlení stavů. Dvůr často připravoval na city stavů záměrně působící soupisy, jimiž poukazoval v obdobích mezi říšskými sněmy na loupeže a pustošení tureckých nájezdů. V návrhu z roku 1594 se vyskytl například poukaz i na takovou přílohu (příloha A⁴²), v níž je skutečně velmi podrobně poukazováno na turecké pustošení v rozmezí let 1582 až 1593.⁴³

Takovémuto „citovému přesvědčování“ stavů a cílům propagandy sloužila také rozličná hlášení zvědů a vojenská hlášení pocházející z pomezních oblastí, záměrné předkládání pravdivých i nepravdivých zpráv. V propozici říšského sněmu v letech 1597/98 dvůr odůvodnil to, že žádá od obvodních stavů zvláštní podporu (*Nachzug*), tvrzením, že v roce 1598 povede osmanské vojsko na uherské bojiště osobně dokonce sám sultán.⁴⁴

Ovšem snad nejúčinnější politickou zbraní bylo dodatečné předvádění poselstev od tureckými útoky bezprostředně sužovaných stavů z Uher, Čech, Dolních a Horních Rakous (převážně protestantského vyznání), jejichž přítomnost taktéž dokázala ovlivnit práci říšského sněmu. A platilo to ovšem i tehdy, pokud se těchto porad zúčastnit nemohli.⁴⁵

Rovněž spisy vyhotovené za účelem pomoci pro stavy z východních obvodů říše – podobně jako úvodní části propozic říšských sněmů – nastiňovaly přísedícím hrůzný obraz věrolomnosti Osmanské říše, aktuální vojenské situace, prohlubujících se problémů a perspektivu napadení Vídně respektive Říše římské.⁴⁶

Propaganda Kaiser Rudolf II. (1576–1612), passim.; FINKEL, C. French mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593–1606: the Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600. In *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 55, 1992, 3, s. 451–471; SAHIN-TÓTH, P. A vallon-francia katonaság sajátos szerepe a hadviselő felek közötti kapcsolatokban a tizenöt éves háború idején. In *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben. Studia Agriensia* 20. Szerk. Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás. Eger 1999, s. 227–239; IVANICS, M. Kozák segédcsapatok Habsburgszolgáltatban (1593–1606), s. 144–145.; TÓTH, S. L. A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború, s. 306–307., 310–311; PAPP, S. – HADNAGY, S. Békekötési kísérlet a tizenöt éves háború idején, 1601-ben. In *Aetas* 18, 2003, 2. sz., s. 118–152.

⁴² HHStA MEA RA, Fasc. 91. Fol. 28r.

⁴³ HHStA Turcica I. Karton 81. fol. 223–262.; TÓTH, S. L. A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború, s. 73–74.

⁴⁴ HHStA MEA RA Fasc. 95a. Fol. 84r–v.; BAGI, Z. "... egy ura lesz az egész világnak napkelettől napnyugatig, s. 1465.

⁴⁵ HHStA MEA RA, Fasc. 91. Fol. 210r.–212v.; HHStA MEA RA Fasc. 91. Fol. 257r.–258v.; SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert* ..., s. 119–124.; BAGI, Z. "... egy ura lesz az egész világnak napkelettől napnyugatig, s. 1473–1474.

⁴⁶ HHStA MEA FK, Fasc. 4. Fol. 2r.–v.; HHStA MEA Oberrheinische Kreisakten Fasc. 1. Fol. 4r.–v.; HHStA MEA Kurrheinische Kreisakten (=KK) Fasc. 3. No. 1. Foliószám nélkül; HHStA MEA KK, Fasc. 3. Ns. 11. Foliószám nélküli. HHStA MEA FK, Fasc.

Úspěšně byla protiosmanská propaganda císařského a papežského dvora vedena i na západoevropských dvorech, v kruzích aristokratických a středostavovských.⁴⁷ To lze v případě států severní a střední Itálie vysvětlit na jednu stranu tím, že se mezi tamním obyvatelstvem vytvořila reálná obava, že pokud Osmanská říše obsadí Uhry, dosáhne tím bezprostředně obhranic Apeninského poloostrova, což by umožnilo jeho napadení.⁴⁸ Na druhou stranu sebou přinesla druhá polovina 16. století vzkříšení ducha středověkého feudalismu. Rigidita zkoušené společnosti způsobila, že lidé se odvrátili od mentality přitakající renesančnímu způsobu života a uchýlili se k takovým dogmatickým, náboženským a nezřídka asketickým formám myšlení a jednání, které z tehdejšího krizového stavu slibovaly východisko.⁴⁹ Nepřekvapuje tedy, že znovu ožívala rytířská kultura a souběžně s ní idea křížových výprav.⁵⁰ Dobrým ilustrujícím příkladem může být kupříkladu dvůr Vincenza Gonzagy v Mantově, kde za účelem ožívování křesťáckého mýtu hrál významnou roli titul Osvobozený Jeruzalém Torquatta Tassa a poskytoval tak ideologický základ pro vévodovy osobní ambice.⁵¹ Tento obrat zaznamenaný v mentalitě ovšem nedoznal vlivu pouze v Itálii a také nikoli pouze mezi těmi, kdo byli katolického vyznání.⁵² Po uzavření míru ve Vervins (1598) Philippe-Emmanuel de Lorraine, vévoda z Mercœur, jenž jako vojevůdce Katolické ligy získal značné vojenské zkušenosti ve francouzských náboženských válkách, opustil Bretaň, aby přišel bojovat na uherské bojiště. Četní spolubojovníci jej následovali, aby – jak píše Fernand Braudel – přešla Osmanskou říši chuť na další výboje. K tomu je

5. Fol. 308r.; HHStA MEA FK, Fasc. 5. Fol. 296r.-v.; MAYR, K. J. Die Türkenpolitik Erzbischof Wolf Dietrichs von Salzburg. In *Mitteilung der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 52-53, 1912-1913, s. 240-244; HHStA MEA Militaria Fasc. 5., Fol. 13r-15v.; MÜLLER, J. *Zacharias Geizkofler 1560-1617*. Wien 1938, s. 33.; SCHULZE, W. *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ...*, s. 198; BAGI, Z. A birodalmi kerületék és a tizenöt éves háború. In *Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében. Studia Agriensis* 27, 2008. Szerk.: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás, s. 251-254.

⁴⁷ Císařský a papežský dvůr i v zájmu přesvědčení Zikmunda Báthoryho vyvinul značnou propagandistickou činnost, mladý sedmihradský kníže ovšem rovněž užíval tohoto přesvědčovacího prostředku. KRUPPA, T. *Legitimáció és propaganda Báthory Zsigmond udvarában*. Doktori disszertáció. Szeged, 1999, passim.

⁴⁸ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 390-391.

⁴⁹ BEHRINGER, W. Rossz idő, éhínség, félelem. Az európai boszorkányüldözések klíma-, társadalom- és mentalitástörténeti okai. Dél-Németország példája. In *Ethnographia* 101, 1990, 3-4. sz., s. 372.

⁵⁰ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 391.

⁵¹ NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 427.

⁵² BRAUDEL, F. *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. Budapest, 1996 s. 1296.

ovšem třeba dodat, že v případě hrabat, pánů a mladých členů městských patricijských rodin růst prestiže a příjmů, možnost vojenské nebo dvorní kariéry, jakož i touha po dobrodružství hrála stejnou roli jako vzkříšení ideje křížových výprav.⁵³

Propagandistická činnost císařského dvora či Svatého stolce se ovšem nezastavila na knížecích a aristokratických dvorech. V 16. a 17. století současníci již zprávy neboli v dnešním slova smyslu informace považovali za hodnotu, či spíše za obchodovatelné zboží, jehož znalost či neznalost může rozhodovat osudy států a národů.⁵⁴ Hlad po informacích, který se vytvořil v pozdním středověku, v tomto období narostl do takové míry, že lze oprávněně hovořit o době informační exploze.⁵⁵ K tomu bylo ovšem zapotřebí Gutenbergova vynálezu, který revolučním způsobem změnil dřívější nosiče informací, respektive zprostředkující prostředí, pomocí něhož bylo možné zajistit tok zpráv vyhovující kvality v potřebném množství.⁵⁶ Otevíraly se nové komunikační kanály, jejichž prostřednictvím se události z bojišť dostávaly nejen k vyvoleným či zasvěceným, ale také k chudším měšťa-

⁵³ BRAUDEL, F. *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II*, s. 889, 1296.; NIEDERKORN, J. P. *Die europäischen Mächte und der ...*, s. 391.; SAHIN-TÓTH, P. A francia katolikus ligától Kanizsáig. Henri de Lorraine-Chaligny életpályája (1570-1600) In *A középkor szeretete. Tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Szerk.: Klaniczay Gábor és Nagy Balázs. Budapest, 1999, s. 453-465; SAHIN-TÓTH, P. Lotaringia és a tizenöt éves háború. In *Századok* 138, 2004, 5. sz., s. 1149-1188.; WIEDEN, B. *Niederdeutsche Söldner vor dem Dreißigjährigen Krieg: Geistige und mentale Grenzen eines sozialen Raums*. In *Krieg und Fried. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*. Hrsg.: Bernhard R. Kroener/ Ralf Pröve. Paderborn, München, Wien, Zürich 1996, s. 96-97.; LIEPOLD, A. *Wider den Erbfeind christlichen Glaubens. Die Rolle des niederen Adels in den Türkenkriegen des 16. Jahrhunderts. Eropäische Hochschulschriften. Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften. Band 767*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1998, s. 125-127; SAHIN-TÓTH, P. Egy lotaringiai nemes a "hosszú török háborúban": Georges Bayer de Boppard. In *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Monumenta Historica Budapestiensia XIV*. Szerk.: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Budapest, 2004, s. 297-304; SAHIN-TÓTH, P. Egy miles christianus a tizenöt éves háborúban. Charles de Gonzague-Nevers Magyarországon. In *Ad Astra. Sahin-Tóth Péter tanulmányai Études de Péter Sahin-Tóth*. Szerk.: Oborni Teréz Budapest, 2006, s. 365-391.

⁵⁴ COMENIUS, J. A. *Világ labirintusa és szívt paraditsoma*. Ford.: Rimány István. Pozsony 1805, s. 187-190.

⁵⁵ V maďarské odborné literatuře György Endre Szónyi v knize vydané v roce 1984 vědomě používá výrazu „informační exploze“. SZÖNYI, G.E. Új föld, új ég. Budapest, 1984, s. 23, 41-42.; R. VÁRKONYI, Á. A tájékoztatás hatalma. In *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben. Studia Agriensia* 20. Szerk.: Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás. Eger 1999, s. 12.; KERÉKES, D. *Diplomaták és kémeek Konstantinápolyban. Múltidéző zsebkönyvtár*. Budapest 2010, s. 9.

⁵⁶ ETÉNYI, N. *Hadszíntér és nyilvánosság*, s. 15-16.

nům či dokonce k rolníkům žijícím na venkově.⁵⁷ Dvůr ve svých patentech neopomínal pomocí zpráv z bojiště zdůvodňovat podporu svých poddaných. 21. října 1601 se na ně panovník například obrátil ve svých zemích s žádostí o poskytnutí potahů. Patent zdůvodňoval potřebnost pomoci tím, že barvitě líčil, jak Stoliční Bělehrad (Székesfehérvár) a vedle něj postavený křesťanský tábor napadá po 12 dní, dnem i nocí na 80 000 Turků. Císařsko-královské jednotky trpěly velikou nouzí, neboť k přepravě provinatu se nedostávalo vozů a bylo tedy zapotřebí zajistit potahy, aby bylo tábor možné zásobovat z Rábu.⁵⁸

Ještě větší účinnost měly letáky (*Flugblätter*) a tehdejší noviny (*Neu Zeitung* a *Fugger-Zeitung*), jichž se objevila celá řada. V těchto textech byly otiskovány ilustrované přílohy, jejichž společným jmenovatelem bylo všeobecně to, že jejich zhotovovatelé neměli velké nároky ani stran umělecké úrovně ani z hlediska hodnověrnosti, přestože jejich z fantazie zrozená tvorba uspokojovala zvědavost a informační potřeby tehdejšího člověka. Jejich vliv nedokládá lépe nic jiného, než fakt, že v německé lidové slovesnosti zůstal zachován žánr *Türkenlied*, tedy lidové písně na téma tureckých válek. Z výzkumů Senola Özyürta se dovídáme, že ze 156 písní tohoto typu ze 16-17. století zvěčnily čtyři z nich konkrétní události patnáctileté války.⁵⁹

Vedle tištěných informací disponoval pražský dvůr také dalšími možnostmi propagandy. Na oslavu vítězství patnáctileté války totiž vznikala velkorysá umělecká díla, mezi nimiž nacházíme také mince, jejichž rozšíření – díky jejich relativně snadnému zhotovení a rozmnožení – bylo pod-

⁵⁷ ETÉNYI, N. *Hadszintér és nyilvánosság*, s. 19.

⁵⁸ HHStA MEA Mandate, Patente und Passbriefe in Kriegssachen Konv. 2. Fol. 178r-v.

⁵⁹ KLARWILL, V. *Fugger-Zeitungen. Ungedruckte Briefe an das Haus aus den Jahren 1568-1605*. Wien, 1923; ÖZYÜRT, S. *Die Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung von 16. bis zum 20. Jahrhundert*. München 1972, s. 121-128.; SCHULZE, W. Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert ..., s. 21-65.; VOCELKA, K. Die politische Propaganda Kaiser Rudolf II. (1576-1612); KISS, V. Tata ostromának képi ábrázolásai. In *Tata a tizenöt éves háborúban. Annales Tataienses I*. Szerk. Fatuska János-Fülöp Éva Mária-íj. Gyúsi László. Tata 1998, s. 77-88; ETÉNYI, N. Hírek és számok a magyarországi hadellátásról a 16-17. század nyomtatványaiában. In *Végvár és ellátás. Studia Agriensia* 22. Szerk.: Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás, passim; Szalai 2003. 12-24.; Etenyi 2006a, 277-290.; ETÉNYI, N. Magyar végvári katonák a tizenöt éves háború nürnbergi újsághíreibén. In *Magyarország védelme. Európa védelme. Studia Agriensis* 24, 2006. Szerk.: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás, s. 299-308.; ETÉNYI, N. A „Türkenlied” reneszánsza. A magyar vonatkozású német népelemek típusai és életszerűsége. In *Tudomány és hagyományörzés. Végvár és kultúra a 16. században. Studia Agriensis* 26, 2008. Szerk.: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás, passim; ETÉNYI, N. Végvári karriernek nemzetközi híre. In *Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében. Studia Agriensis* 27, 2008. Szerk.: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás, passim.

statně větší, než u jiných děl, a takto se staly rovněž jedním z důležitých prostředků dobové propagandistické mašinérie.⁶⁰

Jak můžeme pozorovat, v patnáctileté válce byla ve zbrani proti Osman-ské říši nikoli pouze Habsburská monarchie či Svatá říše římská národa německého,⁶¹ nýbrž sama křesťanská Evropa. Příliv protiturecké pomoci, peněžní podpora, pestrá národnostní směsice vojáků vysílaných na uherské bojiště, náboženské přesvědčení dobrovolníků toužících bojovat, jakož i lidové písně zpívané v německém prostředí to vše jen potvrzují.

⁶⁰ HÉRI, V. A 15 éves háború győzelmes csatáinak emlékére kibocsájtott érmek. In *Tata a tizenöt éves háborúban. Annales Tataienses I*. Szerk. Fatuska János-Fülöp Éva Mária-íj. Gyúsi László. Tata 1998, s. 129-138.

⁶¹ R. VÁRKONYI, Á. *Török világ és magyar külpolitika*. Budapest 1975, s. 14.